

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛ. ΔΙΑΛΕΚΤΟΛΟΓΙΑΝ

Α΄. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων κατεδείχθη κυρίως διὰ τῶν μεγάλων περὶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νέαν Ἑλληνικὴν ἔρευνῶν τοῦ διδασκάλου μου κ. Γ. Χατζιδάκι.

Διὰ τούτων κατέστη ὀφθαλμοφανές ὅτι, πλὴν τῆς ἄλλης ἐπιστημονικῆς ὀφελείας, καὶ πλεῖστα κενὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἰδίᾳ τῆς μεσαιωνικῆς—τῆς καὶ ἐλλιπέστερον παραδοθείσης—περιόδου αὐτῆς δύναται νὰ πληρώσῃ ἡ μελέτη τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ὁδηγὸς πολύτιμος καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαραίτητος καὶ δὴ καὶ ὁ μόνος πρὸς ἐξακρίβωσιν πολλῶν ζητημάτων τῆς ἀνεξίξεως καὶ τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης μας.

Ἐκ τῆς κατανοήσεως τῆς ἀληθείας ταύτης προῆλθεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἐξέτασις οὐκ ὀλίγων μέχρι τοῦδε γλωσσικῶν ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς.¹⁾ Εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν ἐναπόκειται νὰ συμπληρώσῃ τὰς γενομένας ἤδη περὶ τὰς νέας ἡμῶν διαλέκτους μελέτας καὶ οὕτω νὰ προαγάγῃ τὴν νεοελληνικὴν διαλεκτολογίαν εἰς πλήρη καὶ συστηματικὴν μελέτην τῆς νεωτέρας περιόδου τῆς γλώσσης μας.

Ἐν θεμελιῶδες ζήτημα αὐτῆς, τὸ τῆς ἀρχῆς τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων θέλω ἐπιχειρήσει νὰ ἐξετάσω συντόμως ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπασχόλη ἐν ἤδη ἀρκετοὺς γλωσσοδίφας.

Ὁ κ. I. Ψυχάρις²⁾ λέγων ὅτι «la formation du grec moderne semble un phénomène tout récent» ὑποδηλοῖ φυσικὰ ὅτι καὶ αἱ νεοελληνικαὶ διάλεκτοι ἀνεπτίχθησαν ὡσαύτως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ Heisenberg³⁾ δέχεται ὅτι «eine sprachliche Sonderentwicklung beginnt in den verschiedenen Teilen des Reiches (τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας) so viel wir bis jetzt erkennen können, erst dann wieder, als die alles zentralisierende Macht der Hauptstadt (τῆς

¹⁾ Ἴδε τὴν ἐν τέλει τῆς πραγματείας βιβλιογραφίαν.

²⁾ I. *Psichari*, *Essais de Grammaire historique néogrecque*. I. Paris 1886 σ. 184.

³⁾ A. *Heisenberg*, *Dialekte und Umgangssprache im Neugriechischen*. München 1918 σ. 20.

Κωνσταντινουπόλεως) erschüttert wird. *Erst dann*, (ἦτοι μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1204 μ. Χ. ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δηλ. τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἔξης) so scheint es, *entstehen aus der byzantinischen Vulgärsprache die neugriechischen Dialekte*».

Ἐο *P. Kretschmer* φρονεῖ ὀρθότερον,¹⁾ ὡς θέλει δειχθῆ κατωτέρω, ὅτι ἡ «dialektische Differenzierung des Spätgriechischen in ihren Anfängen, beträchtlich älter scheint», ἦτοι ἰκανῶς προγενεστέρα τῶν χρόνων, εἰς οὗς ὁ Heisenberg ἀνάγει τὴν γένεσιν τῶν διαλέκτων.

Ἐο κ. *Γ. Χατζιδάκις* διδύσκει²⁾ ὅτι «πάντως ἡ ἀνάπτυξις αὐτῶν (τῶν νεοελλ. διαλέκτων) ἀνάγεται εἰς χρόνους ἰκανῶς ἀρχαίους, ἀφοῦ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἡ Κυπρία διάλεκτος ἀπαντᾷ ἐν ταῖς Assises τελείως ἀνεπτυγμένη καὶ ἀφοῦ ἤδη πρότερον κατὰ τὸν 12ον ἢ τοῦ Προδρομοῦ ἐμφανίζεται ἡμῖν καθ' ὄλοκληρίαν νέα Ἑλληνική». Ἐο *Meillet* δορίζει σιφφέστερον τὸν χρόνον τῆς ἀναπτύξεως τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων «Ainsi se sont développés dès le VIIIe — IXe siècle ap. J. C. au moins, et sans doute avant, les parlars grecs modernes³⁾».

Ἐο αὐτῶς καὶ ὁ *A. Thumb* δέχεται ὅτι ἡ διάκρισις τῶν νέων διαλέκτων «jedenfalls schon im Laufe des ersten christlichen Jahrtausends begonnen hat⁴⁾».

Ἐο δὲ *G. Meyer*, ἀποδίδων τὸν ἰσχυρότερον τονισμὸν τῶν βορείων ἰδιωμάτων «einem fremden ethnologischen Substrat, aber keinem slavischen, sondern einem auf der Balkanhalbinsel viel älteren»,⁵⁾ ἦτοι εἰς ἐπίδρασιν τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Θρακῶν καὶ τῶν τούτοις συγγενῶν φύλων,⁶⁾ ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ ἡ ἀπόσχισις τῶν βορείων ἰδιωμάτων θὰ ἤρχισεν ἀπὸ τῶν μέσων περιποῦ τῆς πρώτης μ. Χ. χιλιετηρίδος⁷⁾.

¹⁾ Πρὸβλ. Glotta, XI (1921) σ. 232.

²⁾ *Γ. Χατζιδάκις*, Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀθήναι 1915 σ. 114.

³⁾ *A. Meillet*, Linguistique historique et lingu. générale. Paris 1921 σ. 125.

⁴⁾ *A. Thumb*, Die neugriechische Literatur (ἐν Kultur der Gegenwart, Teil I, Abteilung IX (1908) σ. 250 πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ καὶ Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus. Strassburg 1901 σ. 166. Ἰδ. καὶ IF.—Anzeiger XXII (1908) σ. 33 καὶ N. Jahrbüch. f. d. kl. Altertum, 1906 σ. 259.

⁵⁾ Πρὸβλ. *G. Meyer*, Neugriech. Stud. II σ. 2.

⁶⁾ Πρὸβλ. *A. Thumb*, Die griech. Sprache im Zeitalter des Hellenismus σ. 144.

⁷⁾ Τὴν μελέτην τοῦ *Hesseling*, De Koine en de oude dialekten van Griekenland. Verslagen en Mededeelingen der K. Akad. van Wetensch. Afdeling Letterkunde IV, 7. Amsterdam 1906 σ. 133-169 δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας.

Ποῖα ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν εἶναι ὀρθή; Αἱ νεοελληνικαὶ διάλεκτοι ἤρχισαν, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, νὰ ἀναπτύσσωνται κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας αὐτοῦ ἢ μήπως ἀκόμη βραδύτερον, ἤτοι κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἑλλωσιν σκοτεινοὺς καὶ δυσχειμέρους χρόνους;

Προτοῦ ἀπαντήσωμεν εἰς τὰ ἀνωτέρω, ἀνάγκη νὰ παρατηρηθῇ ὅτι δὲν φαίνεται ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν νὰ τίθενται τεχνητὰ καὶ πολλακίς αὐθαίρετα ὄρια καὶ σταθμοὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν γλώσσης τινός, ὡς συνήθως γίνεται, διὰ πρακτικούς ἰδίως λόγους. Εἶναι πολὺ ὀρθότερον διὰ τὴν προσήκουσαν κατανόησιν παντὸς γλωσσικοῦ φαινομένου νὰ παρακολουθηθῆται τοῦτο καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν του καὶ νὰ ἐρευνῶνται ἐπιμελῶς τὰ διάφορα αἷτια κατὰ τὴν γενετικὴν σειρὰν των.

Οὕτως, ἂν δὲν ἀπατώμαι, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ αἰτική *Κοινὴ* ἐξέβαλεν ἐν διαστήματι ἑννέα σχεδὸν αἰῶνων, ἤτοι περίπου κατὰ τὸ μεταξὺ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρονικὸν διάστημα, πάσας σχεδὸν τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς διαλέκτους¹⁾ (πλὴν τῆς εἰς τὴν Ἰσακωνικὴν διάλεκτον ἐξελιχθείσης ἀρχαίας Λακωνικῆς) καὶ κατέστη οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ *πανελληνίως γραφομένη ἅμα καὶ ὀμιλουμένη*.

Ἄλλὰ τὸ μέγα τοῦτο διὰ τὸν μεταγενέστερον Ἑλληνισμόν ἀγαθόν, ἢ ἀπόκτησις ὄργανου πανελληνίου συνεννοήσεως, δὲν ἐπέπρωτο ἀτυχῶς νὰ διατηρηθῆ ἐπὶ πολὺ. Ὡς διδάσκει ὁ Whitney²⁾ «ἡ ἀποτριβὴ διαλεκτικῶν διαφορῶν καὶ ὁ σχηματισμὸς νέων διαλέκτων, εἶναι τὰ δύο κύρια φαινόμενα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς γλώσσης, ἅτινα καὶ διαδέχονται ἀδιαλείπτως ἄλληλα, καθ' ὅσον αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις βοηθοῦσι τὰς πρὸς ἀφομοίωσιν ἢ τὰς πρὸς διαφορὰν τάσεις». Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐξωτερικαὶ περιστάσεις καὶ ποικίλα ἄλλα αἷτια συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐκ νέου διάσπασιν αὐτῆς. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς *Κοινῆς* καὶ τὴν ἐνοποιὸν ἐνέργειαν αὐτῆς ἤρχισαν νὰ ἐπενεργοῦν κατ' ἀντίστροφον λόγον καὶ οἱ διαλυτικοὶ παράγοντες αὐτῆς.

Δὲν εἶχεν ἀκόμη κατακρατήσει τελείως καὶ πανταχοῦ ἡ *Κοινὴ* καὶ δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπισυμβῆ ἡ πλήρης μετατροπὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπὸ ἀρχαίας εἰς νέαν διὰ τῶν (πρὸ τοῦ 300 μ. Χ. περίπου) συντελεσθεισῶν μεγάλων φωνητικῶν ἀλλοιώσεων (ἰδίᾳ τῆς ἀπωλείας τῆς ἀρχαίας προσφθίας καὶ ἐξισώ-

¹⁾ Πρὸβλ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδημ. Ἀναγνωσμ. Α' 72 κέξ. καὶ ΜΝΕ, Α' 406.

²⁾ Πρὸβλ. Whitney-Χατζιδάκι, Συγκριτ. Γλωσσικῆς σ. 252.

σεῶς μακρῶν καὶ βραχέων, τῆς μεταβολῆς τῶν διφθόγγων εἰς ἀπλοῦς φθόγγους καὶ τῆς ἀπωλείας τῶν πνευμάτων), ὅποτε γεγονός σπουδαιότατον καὶ κρίσιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, ὁ Ἀττικισμός, ἤρχισε νὰ διασπᾷ αὐθις τὴν πρὸς πλήρη ἐνότητα χωροῦσαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ ἰσχυρὰ τάσις πρὸς δουλικὴν καὶ δὴ γλωσσικὴν κυρίως μίμησιν τῶν ἀττικῶν συγγραφέων τῶν δοκίμων χρόνων, ἡ ἀκαταγώνιστος ῥοπή πρὸς τὸ ἀκράτως ἀττικίζειν δὲν περιώρισε τὴν ὀλεθρίαν καὶ χωριστικὴν αὐτῆς ἐπίδρασιν εἰς τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἀξανομένην ἀπομάκρυνσιν τοῦ γραπτῷ λόγῳ ἀπὸ τοῦ προφορικῷ· συνεπήγαγεν ἀναμφιβόλως καὶ τὰ ἀναπόφευκτα ἀποτελέσματα τῆς βαθείας ταύτης διακρίσεως ἥτοι τὴν εἰς νέας διαλέκτους βαθμιαίαν ἀπόσχισιν τῆς ὁμιλουμένης.

Τουτέστιν καθ' ὃν χρόνον ὁ γραπτὸς λόγος ἐπήγγυτο τρόπον τινὰ καὶ ἐκανονίζετο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον αὐστηρότατα κατὰ τὰ ἀττικά πρότυπα τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π. Χ. καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, «ἡ λαλουμένη γλῶσσα ὅλως ἐλευθέρᾳ ἔβαινεν ἰδίαν ὁδὸν καὶ ἀπεχωρίζετο τῆς ἀρχαιοπινούσας γραφομένης καὶ *διεσπᾶτο εἰς τοπικὰς διαλέκτους ἀνεπίβλεπτος καὶ ἀνεπιτήρητος*». ¹⁾ Ἐὰν ἴχνη τῶν διαλεκτικῶν τούτων στοιχείων σχεδὸν εἰπεῖν δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὰ διασωθέντα κείμενα τῆς α'. μ. Χ. χιλιετηρίδος, δὲν πρέπει ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὀλωθοῦσαν ἔλειπον ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ὁμιλουμένη, ἀλλ' ὅτι ἀπεκλείοντο αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ ἀττικίζοντος γραπτῷ λόγῳ, ὅστις ἀποκρυσταλλωθείς εἰς μονότονον ἐν τοῖς πλείστοις στερεοτυπίαν ἠδυνάτει νὰ παρακολουθῇ τὰς κατὰ τόπους βαθμιαίας ἀλλοιώσεις τῆς λαλουμένης. Οἱ ἀναζητοῦντες τὰς ἀρχὰς τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ παραγνωρίζουν, φαίνεται, τὴν διαλυτικὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀναμφιβόλως ἐξήσκησεν εἰς τὴν Κοινὴν ὁ Ἀττικισμός, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπικράτησις ἔμεινε ἀπαρασάλευτος καθ' ὅλον τὸ ὑπερχιλιετὲς διάστημα τῆς μεσοχρονίου ἡμῶν ἱστορίας.

Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι αἱ ἀρχαῖαι διάλεκτοι δὲν εἶχον ἔτι ἐντελῶς ἐξαφανισθῆ ὅτε ἤρχισε νὰ πνέῃ ὁ λίψ τοῦ Ἀττικισμοῦ—ἡ ἐκβολὴ τῶν διαλέκτων, ὡς διδάσκει ἡ ἱστορία τῶν γλωσσῶν, δὲν εἶναι δι' ὅλας ὁμοίαι καὶ ταυτόχρονοι. Ἄλλαι μὲν ἐξ αὐτῶν ἐκβάλλονται γοργότερον, ἄλλαι δὲ διὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους ἀντέχουν ἐπὶ περισσότερον χρόνον ²⁾—καὶ οὕτω ποικίλα διαλεκτικὰ στοιχεῖα, περὶ ὧν θέλει γίνεαι κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος, κατέστη δυνατόν νὰ παραμείνουν ὀριστικῶς πλέον καὶ νὰ ῥιζο-

¹⁾ Whitney - Χατζιδάκι, Συγκριτ. Γλωσσικῆς σ. 261.

²⁾ Πρβλ. Γ. Χατζιδάκι, ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι Κόντου σ. 10 κέξ.

βολήσουν εἰς τινὰ ἰδιώματα ἰδίως εἰς τὰ Ποντικά, τὰ Καππαδοκικά, τὸ τῆς Κύπρου κ.λ. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἀπετέλεσαν τοὺς πρώτους διαλεκτικούς τρόπον τινὰ πυρῆνας, τὰ πρῶτα σπέρματα, εἰς τὰ ὅποια προσετίθεντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ νεόπλαστα διαλεκτικὰ γνωρίσματα καὶ νέα ἐκάστοτε φωνητικαί, μορφολογικαὶ καὶ λοιπαὶ κατὰ τόπους διακρίσεις.

Εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἰδιωματικῶν καὶ ἰδιορρυθμῶν ἐπεκούρησαν καὶ ποικίλα ἄλλα ἱστορικὰ καὶ λοιπὰ αἴτια.

Τὸ ἀχανές τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ χαλαρὸς πάντοτε σύνδεσμος τῶν διαφορῶν ἀπ' ἀλλήλων λίαν ἀπομεμακρυσμένων καὶ γεωγραφικῶς διεσπασμένων χωρῶν αὐτῆς, ἡ ἑλλιπὴς συγκοινωνία, ἡ κατὰ καιροὺς παρεμβολὴ καὶ ἐνσφήνωσις ποικιλωνύμων καὶ ἀλλοφύλων ἐπιδρομῶν μεταξὺ τῶν ἑλληνοφώνων πληθυσμῶν τοῦ κράτους,¹⁾ ποικίλα γεγονότα ἔξωτερικὰ καὶ ἔσωτερικὰ συγκλονίσαντα ἐκ βάρθρων τοῦτο καὶ ἀναστείλαντα καθ' ὄλοκληρίαν καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πᾶσαν φιλογολικὴν καὶ πνευματικὴν κίνησιν, τὸ πενιχρὸν καὶ ἑλλιπὲς τῆς καθόλου ἐκπαιδεύσεως, περιοριζομένης γενικῶς εἶπειν εἰς στοιχειώδη τινὰ ἀνίγνωσιν καὶ δὴ κειμένων ἐκκλησιαστικῶν εἰς γλῶσσαν ἀττικίζουσαν, θὰ συνετέλεσαν ἀναντιρρήτως εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐλευθέραν καὶ ἀβίαστον ἀνέλιξιν τῆς μεσαιωνικῆς ὁμιλουμένης καὶ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐπίδοσιν τῶν διαλεκτικῶν διαφορῶν αὐτῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀνωτέρω λεχθέντα ἀρκοῦμαι ν' ἀναφέρω τοὺς μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνους. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὧν τέκνον γνήσιον ἐθεωροῦντο αἱ συνταράξασαι τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν αἰρέσεις, ἀπώλεσαν βαθμηδὸν τὴν γοητείαν καὶ τὴν τιμὴν, τῆς ὁποίας ἤξιούντο πρότερον, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀντιπροσωπεύων τὴν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς του ἐθεώρησε φρόνιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ κλείσῃ τὰς πύλας τῶν μεγάλων καὶ ὀνομαστῶν φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν ἐκ τούτου προελθούσων ἀπαιδευσίαν συνεπλήρωσαν ὀλίγον κατόπιν αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις χωρῶν ἑλληνικῶν, ἐν αἷς ἤκμαζον κέντρα περιβλεπτα ἑλληνικῆς παιδείας (Ἀντιόχεια, Ἀλεξάνδρεια κ.λ.) καὶ δὴ τὸ μακρὸν καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς πνευματικῆς κινήσεως τελείως ἀρχιμηρὸν χρονικὸν διάστημα τοῦ εἰκονομαχικοῦ σάλου. «Ὁ πελώριος πνευματικὸς ποταμός, ὃν παριστάνει ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῶν ἡμερῶν Μεχμέτ τοῦ κατακτητοῦ, ποτὲ δὲν ἀπεξηράνθη τόσο τελείως οὔτε

¹⁾ Πρβλ. περὶ τοῦ παράγοντος τούτου τῆς διαλεκτικῆς ἀποσχίσεως *H. Paul*, *Principien d. Sprachwiss.* Halle 1920 σ. 46.

ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον, ὅσον κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας (650-850 μ. Χ., ἦτοι τοὺς αἰῶνας τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων). Ἡ θύραθεν συγγραφικὴ σιγῆ ἐντελῶς. Λέων ὁ Ἰσαυρὸς ἔκλεισε τὴν ἐν Κων/πόλει Ἀκαδημίαν καὶ μολονότι τὸ λεγόμενον, ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς παρέδωκεν εἰς τὸ πῦρ, εἶναι ἢ ἐπινόησις ἢ παραποίησης τῆς ἀληθείας, ἀλλ' εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς πράξεως, ἣς ἐθεώρουν αὐτὸν οἱ μεταγενέστεροι ἱκανόν. Ὁ αἰὼν τῶν εἰκονομάχων δὲν ἦτο μόνον διὰ τὰς εἰκόνας ὀλέθριος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παιδείαν.¹⁾» Ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὅπως καὶ πράγματι εἶναι, ὅτι ἡ σχολὴ καὶ ἡ φιλολογία εἶναι ἰσχυροὶ παράγοντες²⁾ τῆς γλωσσικῆς ἐνότητος ἐνὸς ἔθνους, δὲν ἀφίσταται τις τῆς ἀληθείας, ἂν μὴ ἀπατώμαι, ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ σκοτεινοὶ οὗτοι αἰῶνες, οἱ ἀπονεκρώσαντες καὶ φιλολογικὴν παραγωγὴν καὶ παιδείαν καὶ πᾶσαν σχεδὸν πνευματικὴν κίνησιν, πρέπει νὰ θεωρηθῶν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων ὡς αἰῶνες γοργοτέρας καὶ μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως τῶν διαλεκτικῶν παραλλαγῶν καὶ εὐρύτερας ἀποσχίσεως τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ἔτι δὲν πρέπει νὰ παραγνωρισθῇ καὶ ὁ ἀντίρροπος εἰς τὴν διαλεκτικὴν ταύτην ἀπόσχισιν παράγων, ἦτοι ἡ ἑνοποιὸς καὶ ἀφομοιωτικὴ ἐπίδρασις, ἣν ἐξήσκει εἰς τὴν μεσαιωνικὴν δημῶδη ἢ λαλουμένην εἰς τὴν παρὰ τὸν Βόσπορον μεγάλην καὶ περιλάμπρον πρωτεύουσαν, «τοὺς Παρισίους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κάλλιον εἰπεῖν σύμπαντος τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου» κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Krumbacher, τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, τῆς ὁποίας ἡ συγκεντρωτικὴ τάσις καὶ δύναμις δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν πολιτικὴν, διοικητικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἄχανοῦς κράτους, ἀλλὰ, ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ εἰς τὸν κοινωνικόν, καλλιτεχνικόν, ἐπιστημονικόν, φιλόλογικόν βίον τοῦ ἔθνους καὶ διὴ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.³⁾ Ἄνευ τῆς ἰσχυρᾶς ἑνοποιοῦς ἐπιδράσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀμιλουμένης ἐπὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, αὕτη χωρισθεῖσα ἤδη, ὡς ἐλέχθη, διὰ βαθέος χάσματος ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ λόγου θὰ διεσπᾶτο ἴσως διὰ τοὺς ἀνωτέρω καταλεχθέντας λόγους κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τοῦ Μεσαίωνος οὐ μόνον εἰς ποικίλας διαλέκτους, ἀλλὰ καὶ εἰς χωριστάς νεοελληνικὰς γλώσσας, ὅπως ἡ δημῶδης λατινικὴ εἰς τὰς νεολατινικὰς ἢ ῥωμανικὰς ἢ λατινογενεῖς κληθείσας γλώσσας. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς

¹⁾ Krumbacher - Σωτηριάδου, Ἱστορ. τῆς βυζαντ. λογοτεχνίας Α', 2 σ. 20.

²⁾ Πρὸβλ. Meillet, Linguistique historique et linguistique générale. Paris 1921 σ. 121 «C'est le rôle de l'école et de la littérature de maintenir les unités linguistiques une fois créées».

³⁾ Πρὸβλ. A. Heisenberg, Ἐνθ. ἀν. σ. 19.

δμολογίας ταύτης μέχρι τῆς ἀρνήσεως τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων πρὸ τοῦ 13ου αἰ. μ. Χ. ἡ ἀπόστασις εἶναι, νομίζω, μεγάλη. Αἱ νεοελληνικαὶ διάλεκτοι εἶχον ἤδη προχωρήσει ἱκανῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς πρώτης χιλιετηρίδος. Δι' ὃ δὲν κρίνω μετὰ τοῦ Kretschmer καθ' ὅλα ἀκριβῆ τὰ ὑπὸ τοῦ Heisenberg ἐνθ. ἀν. σ. 20 λεγόμενα «Wenn wir aus der ganzen über viele Jahrhunderte sich erstreckenden sprachlichen Entwicklung von der justinianeischen Zeit bis in das 12. Jahrhundert hinein Zwar einige Denkmäler der allgemeinen Vulgärsprache besitzen, aber weder in der vornehmen oder geringen Literatur noch in irgend einer Urkunde einen einzigen Satz überliefert finden, der eine Existenz eines ausgebildeten, lokal individuell gestalteten Dialekts erkennen liesse, so ist es vielleicht richtiger, nicht das Fehlen der Zeugnisse zu beklagen, sondern den Schluss zu ziehen, dass die Denkmäler fehlen, weil den lokalen Mundarten *noch die starken charakteristischen Unterschiede fehlten*, die sie bezeugen könnten».

Ἄδρὰ διαλεκτικὰ γνωρίσματα εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον πρὸ μακροῦ ἀναπτυχθῆ. Καὶ ἄν τὰ βυζαντιακὰ κείμενα κατὰ τὸ πλεῖστον σιωπῶσι διὰ τὴν ἰσχυρὰν πρωτίστως ἐπίδρασιν τῆς λογίας, τῆς ἀττικιζούσης γραπτῆς γλώσσης, ἡ ἀψευδὴς μαρτυρία τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων δύναται ἐν πολλοῖς ν' ἀναπληρώσῃ τὴν σιγὴν τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ ἄλλων συγγραφέων. Καὶ ὄντως διὰ τῆς μελέτης τούτων ¹⁾ ἡ ἐκ τῶν προτέρων πιθανὴ θεωρηθεῖσα διαλεκτικὴ ἀπόσχισις τῆς βυζαντινῆς δημώδους κυροῦται καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Φέρω ὀλίγα μόνον παραδείγματα.

Ἡ σαφὴς καὶ εὐκρινὴς ἀκόμη καὶ σήμερον ἐκφώνησις τοῦ τελικοῦ - ν καὶ τῶν διπλῶν συμφώνων λλ, νν κ.λ. ἐν Κύπρῳ καὶ Λαοδεκανήσῳ, ἐνῶ ἡ σίγησις τοῦ - ν καὶ ἡ ἀπλοποιήσις τῶν διπλῶν συμφώνων εἶχον ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τῶν μτγν. χρόνων, ²⁾ ἡ ἀκόμη καὶ σήμερον προφορὰ τοῦ ἀρχαίου η ὡς ε ἐν Πόντῳ, ³⁾ ἐνῶ τοῦτο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων μ. Χ. αἰῶνων εἶχε φωνητικῶς ἐξισωθῆ πρὸς τὸ ι, μαρτυροῦν τρανῶς ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἄνω ἰδιωμάτων πρέπει νὰ ἀναχθῆ σχεδὸν εἰς τοὺς περὶ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρόνους.

Ἡ ἐκ τῆς ἀπὸς προεληθοῦσα ἀντωνυμία ἀτός, ἧς οἱ συγκεκομμένοι

¹⁾ Πρβλ. A. Thumb, Die griech. Sprache κ. λ. σ. 165 κέξ.

²⁾ Γ. Χατζιδάκι, Einleit. σ. 11 Mayser, Grammatik d. griech. Papyri κλ. Leipzig 1906 σ. 191 κέξ. 211 κέξ. Meisterhans—Schwyzer, Grammatik σ. 95.

³⁾ Πρβλ. Γ. Χατζιδάκι ἐν Τεσσαρακονταετηρίδι Κόντου σ. 11 κέξ.

τύποι μαρτυροῦνται ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 10^{ου} αἰ. μ. Χ. ¹⁾, λέγεται ἀπαθῆς ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Πόντῳ (ἀτ' ἀτ'ς, ἀθε, ἀτον, ἀτην, ἀτα, πληθ. ἀτουν, ἀτους, ἀτας, ἀτα, πρβλ. καὶ τὰ ὠσαύτως ἐν τῇ Ποντικῇ ἀρχαιοπινῆ: (οὐ)κι ἀντὶ τοῦ δέν, τ' ἐμόν, τ' ἐσόν, τ' ἐμέτερον, τὰ εἰς—οῦμαι ῥήματα: *θυμοῦμαι, ἀπλοῦμαι* κ.λ. ἐνῶ ὁ νεωτερικὸς τύπος εἰς—ώνω—ώνομαι ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰ. μ. Χ. ²⁾ κ.λ. κ.λ.).

Τὸ λεγόμενον *ἄλογον ἤχηρον γ* (irrationaler Spirant), τὸ ἀναπτύχθην μετὰ τὴν δίφθογγον *ευ* (*ευ + φων*) *ευγ*—: *παρασκευῆ* ἢ —*κή, κατεσῶδιον—κατανώδιον, εἰσαγγέλιον—ἔβαγγέλιον, δουλεύγω—κω, εἰρηνεύγω, γιατρεύγω* κ.λ., οὗ τὰ πρῶτα ἔχνη ὁ Krumbacher ἀνήγαγεν εἰς τὰς ἀρχαίς τοῦ 9^{ου} μ. Χ. αἰ. (*δραπετεύωμεν, νηστεύγοντας* ³⁾ κ.λ.), πρέπει, κατὰ τὸν Krestschmer, Lesb. Dial σ. 194 (ἐπὶ τῇ βίβεισι παλαιότερων παραδειγμάτων: *εὐγιλᾶτου=εὐιλᾶτου*, ἐν ἐπιγραφῇ Ἀμοροῦ) ν' ἀναχθῆ εἰς ἱκανῶς ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ δὴ εἰς τὴν δευτέραν μ. Χ. ἑκατοντ., ἃν εἶναι ὀρθῆ ἢ ὑπὸ τοῦ Homolle ὀρισθεῖσα χρονολογία τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς. ⁴⁾ Ἐν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ γ τοῦτο ἀπαντᾷ ἤδη κανονικῶς εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀπὸ τῆς Λέσβου μέχρι τῆς Κρήτης καὶ τῶν Ν. Σποράδων, ἔτι δὲ εἰς τὴν Κύπρον (ἐνθα μαρτυρεῖται ἀπὸ τοῦ ΙΔ' μ. Χ. αἰ. διὰ τῶν ἐν ταῖς Ἀσίζαις *ἀμαχεύγω, ἀπλικεύγω, ἀπονομεύγω, ἀρχεύγω, ἀφεντεύγω, δυναστεύγω*, κ.λ. κ.λ.) κ. ἀ. καὶ ὅτι ὁ φωνητικὸς οὗτος χαρακτήρ ἐλήφθη ὡς βύσις διαιρέσεως τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων ὑπὸ τοῦ Krumbacher εἰς ἰδιώματα μετὰ καὶ ἄνευ τοῦ ἀλόγου τούτου ἤχηροῦ, θέλει γίνει φανερόν ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἰδιώματα ἐχαρακτηρίζοντο ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων περιόδου τῆς 17^{ης} μ. Χ. χιλιετηρίδος δι' ἱκανῶς ἀδράς φωνητικῆς ἀλλοιώσεως.

Ἡ ταύτισις τοῦ *υ* καὶ τῆς δίφθογγου *οι* πρὸ τὸ φων. *ι* ἤρχισεν, ὡς γνωστόν, ἤδη ἀπὸ τοῦ 10^{ου} μ. Χ. αἰ. ⁵⁾ Καὶ ὅμως εἰς τὰ σύγχρονα ἰδιώματα τῆς Αἰγίνης, Μεγάρων, Κύμης καὶ εἰς τὸ παλαιότερον ἰδιώμα τῶν Ἀθηνῶν (ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν ἐνωρίτατα ἀπομονωθείσαν ἀπὸ τῶν ἄλλων τσακωνικῆν διάλεκτον), οἱ φθόγγοι οὗτοι φωνητικῶς ἀκόμη διαστέλλονται ἀπ' ἀλλήλων: *γίνεται, γείτονας, χήρα* κ.λ., ἀλλά: *τσιουλιὰ* (κοιλιά),

¹⁾ Πρβλ. *Μαυροφρόδον*, Δοκίμιον ἱστορίας τῆς ἑλλ. γλώσσης. Σμύρνη 1871 σ. 596.

²⁾ Πρβλ. *Γ. Χατζιδάκι*, ΜΝΕ, Β' σ. 290.

³⁾ *Κ. Krumbacher*, Ein irrat. Spirant im Griechischen (=Sitzungsberichte d. philol.—philol. und histor. Klasse d. Bayer. Akad. d. Wiss. 1886, Heft III σ. 365 κέξ.

⁴⁾ BCH. XXV σ. 414 κέξ. 456.

⁵⁾ Πρβλ. *Γ. Χατζιδάκι*, ΜΝΕ, Β' 587 κέξ.

γιοιναῖκα (γυναῖκα), χιοῦρος, (χοῖρος), σιοῦλλος (σκύλλος) κ.λ. ¹⁾ Καὶ τῶν ἰδιωματίων ἄρα τούτων ἡ ἀπόσχισις θὰ συνέβη πρὸ τοῦ 1000 μ. Χ.

Τὰ ἀσυνιζήτως ἐκφωνούμενα συμπλέγματα -έα, -ία εἶχον ἤδη κατὰ τὸν ΙΓ' μ. Χ. αἰῶνα συνιζήθη εἰς τὰς πλείστας χώρας τῆς Ἑλλάδος. ²⁾ Ἄλλ' ὅμως καὶ σήμερον ἔτι λέγονται ἀσυνιζήτα εἰς τὰ ἰδιώματα Αἰγίνης, Μεγάρων, Κύμης τῆς Εὐβοίας, εἰς τὸ παλαιότερον ἰδίωμα τῶν Ἀθηνῶν, ³⁾ τὸ τῶν Κυθήρων, Μάνης, ⁴⁾ Καρπάθου, Ἰκαρίας, ⁵⁾ Δ. Κρήτης, Λέσβου, ⁶⁾ Πόντου, Χειμάρρας τῆς Ἠπείρου κ. ἄ. Γνωστοῦ δὲ ὄντος ὅτι αἱ φωνητικαὶ ἀλλοιώσεις βαθμηδὸν καὶ βραδέως παρασκευάζονται, δὲν σφάλλεται ἴσως τις δεχόμενος ὅτι καὶ ἡ ἄνω φωνητικὴ μεταβολὴ πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 1000 μ. Χ. χρόνους.

Ἄλλὰ καὶ τὰ λεγόμενα βόρεια ἰδιώματα, τὰ ὅποια πρῶτος ἐμελέτησε καὶ διέστειλεν ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις, δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἀνεπτύχθησαν βραδύτερον. Ἐὰν ἡ ἔλλειψις ἀναντιλέκτων τεκμηρίων δὲν μᾶς ἐπιτρέπη, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε, ν' ἀναγάγωμεν τὰ ἄνω ἰδιώματα εἰς τὰ μέσα τῆς 1ης μ. Χ. χιλιετηρίδος, ⁷⁾ ὡς ἤκασαν οἱ *G. Meyer* καὶ *A. Thumb*, ἀλλ' εἶναι ἔξ ἄλλου πολὺ πιθανὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν νεώτερα τοῦ 10ου αἰ. μ. Χ. Ὁ *M. Vasmer* ⁸⁾ ἐν δημοσιευθεῖσι πρὸ τινος ἑλληνορωσικοῦ διαλόγου (ἀπὸ τοῦ 15ου μ. Χ. αἰ.) διέκρινεν ἱκανοὺς τύπους μὲ κεκωφωμένα τὰ ἄτονα *e, o* (ἐπεριπάτησις, ἐσυντόμεψις, ἰδᾶ=ἔδῶ πιπόνια, χιλιδόνια, ἀχιλώνα, κατισχύνης=καταισχύνης, μαῦρον= -ον, τίνους= -ος, καλουκαίρι, καλουγερίτσα κ.λ.). Ὁ κ. Φ. Κουκουλῆς ⁹⁾ ἀνεῦρε τύπους παρουσιάζοντας τοὺς χαρακτῆρας τῶν βορείων ἰδιωματίων ἀκόμη ἐνωρίτερον καὶ τούτου ἕνεκα ἀνάγει ταῦτα τοῦλάχιστον εἰς τὸν ΙΑ' μ. Χ. αἰ. Ἄλλὰ καὶ ἡ εὐρεῖα ἐπέκτασις τῶν ἄνω φωνητικῶν φαινομένων ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῶν τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου καὶ εἰς τὰ ΒΔ. καὶ Δ. παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τῶν

¹⁾ Πρὸβλ. *Γ. Χατζιδάκι*, Ἐπιστημ. Ἐπετ. ΙΒ' σ. 2 κέξ. *A. Thumb*, ἐν «Ἀθηνᾶς» Γ' σ. 101 κέξ.

²⁾ *Γ. Χατζιδάκι*, Γλωσσολ. Μελετ. Α' σ. 160.

³⁾ *Γ. Χατζιδάκι*, ἐν Ἐπιστημ. Ἐπετ. ΙΒ' σ. 6 κέξ.

⁴⁾ *Γ. Ἀναγνωστοπούλου*, Περὶ τοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἐν Ἠπείρῳ ὁμιλουμένῃ. (Ἀθηνᾶς ΛΓ' σ. 63).

⁵⁾ *Γ. Χατζιδάκι*. MNE, Β' 402.

⁶⁾ *Kretschmer*, Lesb. Dialekt σ. 119 (γραι, κουπρέ, ἀπουκρέ, καρέ, ἀχλαδὲ κ.λ.)

⁷⁾ *P. Kretschmer*, Lesb. Dial. σ. 20.

⁸⁾ *M. Vasmer*, Ein russisch-byzantinisches Gesprächsbuch. Leipzig 1922 σ. 129 κέξ.

⁹⁾ Ἰδ. Ἀθηνᾶς, ΛΕ' σ. 246.

βορείων ὄριων τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῶν Κυκλάδων μαρτυρεῖ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, ὅτι οἱ οὐσιώδεις χαρακτηῆρες τῶν βορείων ιδιωμάτων θὰ ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσονται ἀρκετὰ ἐνωρίτερον τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. ¹⁾

Καί, ἵνα περιορισθῶ εἰς τὴν ἀναγραφὴν ὀλίγων μόνων μορφολογικῶν διαλεκτικῶν γνωρισμάτων, τὸ γ' πληθ. πρόσωπον τοῦ ἐνεργητ. ἐνεστ. κ.λ., ὅπερ ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε' μ.Χ. αἰ. ²⁾ ἤρχισε νὰ λήγῃ εἰς —ον ἀντὶ εἰς —οῦσι(ν), ἐν Κύπρῳ, Ῥόδῳ, Χίῳ, Σφακίοις Κρήτης, Λέσβῳ κ. λ. νήσοις, ἐν Μάνη, Κ. Ἰταλίᾳ κ.ἀ. λήγει ἔτι καὶ νῦν εἰς —οῦσι: *κάνουσι, φέρουσι, λαλοῦσι*, νὰ *πάσι, φάσι* κ.λ. (καθ' ἃ καὶ ἡ κατάληξις —σαν μετεπλάσθη εἰς —σασι: *εἶπασιν, ἐπέψασιν* κ.λ. παρὰ τὰ *εἶπαν* κ.λ.) ³⁾ Ἡ προστακτικὴ εἰς —σον τοῦ α' ἐνεργητ. ἀορ. ἀντὶ τῆς κοινῆς σήμερον εἰς —σε (*πιάσε* κ.λ.), ἦτις, ἤδη ἐνωρίς, ⁴⁾ ἤρχισε νὰ ὑποκαθιστᾷ τὸν προηγούμενον ἀρχαιότερον τύπον, ἀπαντᾷ ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Πόντῳ (ἀκόνησον, περιγέλασον, δέσον, ἄνοιξον, ἄψον, γράψον, κάψον, κούρεψον, φύτεψον κ.λ.) καὶ ἐν Κ. Ἰταλίᾳ (χαιρέτισο, τώρησο = θεώρησον, τραγούδησο, κράτησο, κ.λ.). Ἡ αἰτ. τοῦ πληθ. τῶν ἀρσ. καὶ θηλ. ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τῶν τελευταίων π. Χ. αἰ. νὰ τρέπηται εἰς —εσ ⁵⁾: τοὺς *συμπολεμήσαντες*, τὰς *χάριτες*, τοὺς *πάντες*, τοὺς *λέγοντες*, τοὺς *μῆνες* κ.λ. καὶ ἤδη ἡ κατάληξις αὕτη κατεκράτησεν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν νεοελλ. ιδιωμάτων καὶ ἐν τῇ νεοελληνικῇ κοινῇ. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἐν Ἰκαρίᾳ λέγεται ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον ἀκόμη καὶ σήμερον: *λί(γ)ας αἰ(γ)ας*, τὰς *βυτίνας*, τὰς *ἀγοράς*, τοὺς *βασιλέ(δ)ας*, τοὺς *Δαμαλάτας*, τὰς *Κουντούρας* κ.λ. ⁶⁾, ἐν Πόντῳ τοὺς *μάρτυρας*, τοὺς *μῆνας* (καθ' ἃ καὶ ὄνομ. πληθ. οἱ *μάρτυρας*, οἱ *μῆνας*) κ.λ., ἐν δὲ Καρδαμύλοις τῆς Χίου τὸ ἄρθρον ἐν τῇ πληθ. αἰτ. τοῦ θηλ. εἶναι τὰς (τὰς αἶγας κ.λ.).

Τὰ ἀνωτέρω ἀρχαιοπινέστερα διαλεκτικὰ στοιχεῖα θὰ ἠδύναντο νὰ πολλαπλασιασθῶσι καὶ δῆ, ἂν ἤθελον μελετηθῇ εὐρύτερον καὶ πληρέστερον πάντα τὰ νεοελληνικὰ ιδιώματα. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα ἀρκοῦν διὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι αἱ νεοελληνικαὶ διάλεκτοι δὲν εἶναι, ὅσον νομίζεται ὑπὸ τινων, νέαι.

Πρὸς συγκεφαλαίωσιν τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Αἱ ἀρχαὶ τῶν νέων ἑλληνικῶν διαλέκτων πρέπει, κατὰ τὰ εἰρημένα, ν' ἀναχθοῦν εἰς

¹⁾ Πρὸβλ. *P. Kretschmer*, *Lesb. Dial.* σ. 8.

²⁾ *Γ. Χατζιδάκι*, *MNE*, Α' 381.

³⁾ Πρὸβλ. *Γ. Χατζιδάκι* *MNE*, Α' σ. 425 κέξ.

⁴⁾ *Γ. Χατζιδάκι*, *Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης* σ. 85.

⁵⁾ *Γ. Χατζιδάκι*, *Einleit.* σ. 139.

⁶⁾ Πρὸβλ. *Γ. Χατζιδάκι*, *MNE*, Β' σ. 439.

κοὺς πρώτους περίπου χρόνους τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ποικίλα αἰτια ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ περὶ ὧν ἐλέχθησαν ἐν συντόμῳ τὰ δέοντα, συνετέλεσαν εἰς τὴν σὺν τῷ χρόνῳ εὐρυσιν τῆς διαλεκτικῆς ἀποσχίσεως τῆς μεσαιωνικῆς δημόδους. Ἄλλ' ὅτι τὴν ὀριστικωτέραν καὶ πληρεστέραν αὐτῶν διαμόρφωσιν αἱ νεοελληνικαὶ διαλέκτοι ἔσχον ἰδίως ἀπὸ τοῦ 13ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐξ οὗ ἤρχισεν ὁ διαμελισμὸς τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν αὐτοκρατορίας καὶ ἡ διακοπὴ τῆς ἰσχυρᾶς συγκεντρωτικῆς καὶ ἐνοποιοῦ ἐπιδράσεως τῆς μεγάλης πρωτεύουσής της, περιπεσοῦσής εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων καὶ κατόπιν τῶν Τούρκων, εἶναι αὐτονόητον. Ἄπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐ μόνον ποικίλαι νέαι φωνητικαὶ καὶ μορφολογικαὶ διακρίσεις διαστέλλουν ὀσημέραι εὐρύτερον τὰς νέας διαλέκτους, ἀλλὰ καὶ ἀθρόα εἰσορῆ παμπόλλων ξένων καὶ ποικίλων κατ' ἰδιώματα λέξεων, *ἰταλικῶν* καὶ *γαλλικῶν*, κυρίως εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὴν Κύπρον κ. ἄ., *ἀλβανικῶν*, πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐν Ἠπείρῳ ὀμιλουμένην, *σλαβικῶν* εἰς τὰ μακεδονικὰ καὶ βορειοθρακικὰ ἰδιώματα, *τουρκικῶν* σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἰδίως ὁμως εἰς τὰς μικρασιατικὰς καὶ θρακικὰς διαλέκτους ¹⁾ κ.λ. Οὕτως αἱ νέαι ἡμῶν διαλέκτοι ἔλαβον τὸν ὀριστικόν των τύπον καὶ τὴν τελικὴν των μορφήν, ἣν ἔχουν σήμερον ἢ μᾶλλον εἶχον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ νέου ἐλευθέρου ἡμῶν βίου, ὁπότε ἡ ἔκτοτε ἀναπτυχθεῖσα *νεοελληνικὴ Κοινὴ* ²⁾ ἤρχισεν ἐκ νέου νὰ περιορίζῃ τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα καὶ νὰ ἀπεργάζηται αὐθις γλῶσσαν πανελληνίον ὀμιλουμένην, ἐνιαίαν καὶ ὁμοίμορφον.

¹⁾ Περὶ τῶν ξένων δανεῖων τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐκτὸς τῶν Neugriech. Studien II-IV τοῦ *G. Meyer* καὶ τὰς ἐξῆς πραγματείας:

Π. Λορεντζάτου, Ἀνάμειξις κτλ. (Ἀθηνᾶς ΙΓ' σ. 189 κέξ.).

Σ. Μεσάρδου, Γαλλικαὶ μεσαιων. λέξεις ἐν Κύπρῳ (Ἀθηνᾶς IB' σ. 360 κέξ.).

Μ. Δένδια, Περὶ τῶν ἐν τῇ Κυπριακῇ ῥημάτων ἐκ τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς (Ἀθηνᾶς ΛΓ' σ. 142 κέξ.).

R. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor. Cambridge 1916.

L. Rosinzevalle, Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie et spécialement d'Andrinople (Journal Asiatique τοῦ ἔτους 1911). Paris 1912.

D. Hesseling, Les mots maritimes empruntés par le Grec aux langues romanes. Amsterdam 1903 κλ. κλ.

²⁾ *Ι. Βογιατζίδου*, Πῶς ἀνεπτύχθη ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα (ἐν τῷ *Ἡμερολόγιῳ* τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος τοῦ 1922 σ. 218 κέξ.).

Β' ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Διὰ τοὺς θέλοντας ν' ἀσχοληθοῦν εὐρύτερον περὶ τὰς νέας ἑλληνικὰς διαλέκτους σημειώων κατωτέρω τὰς κυριώτερας ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν κατ' ἰδιώματα ἐπιστημονικῶν ἔργασιῶν, ἀναφέρων πρὸς τούτοις καὶ τὰς σπουδαιότερας ἐκ τῶν ἀνεκδότων λεξιλογικῶν καὶ ἄλλων γλωσσικῶν συλλογῶν καὶ μελετῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, αἵτινες θὰ ἠδύναντο μετ' ὀφελείας νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν ἔρευναν ἐνίων ἀνεξετάστων εἰσέτι ἐπιστημονικῶς ἰδιωμάτων.

A'. Βόρεια ἰδιώματα.

- Λέσβος.* P. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt. Wien 1905. (Πλὴν τῆς λεσβίως διαλέκτου, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς πραγματείας, ἐξετάζονται διὰ βραχυτέρων καὶ τὰ λοιπὰ βόρεια ἰδιώματα).
- Σάμος.* N. Ζαφειρίου, Περὶ τῆς συγχρόνου σαμίας διαλέκτου. Ἀθήναι 1914.
- Σάμοθράκη.* A. Heisenberg, Die Liquida ρ im Dialekt von Samothrake ('Αφιέρωμα εἰς Χατζιδάκιν σ. 89 κέξ.) Ἰδ. τοῦ αὐτοῦ καὶ Dialekte und Umgangssprache κλ. σ. 12 κέξ. 39 κέξ.
- Θάσος.* Ἐν ἐλλείψει εἰδικῆς πραγματείας πρβλ. Heisenberg, Dialekte und Umgangssprache κλ. σ. 12 κέ. 37 κέξ.
- Σκῦρος.* B. Φάβη, Γλωσσικαὶ ἐπιστάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ σκῦριον ἰδιώμα (ἐν Τεσσαρακονταετηριδι Κόντου σ. 242 κέξ.). Τὸ ἰδιώμα, καθ' ἃ δηλοῦται ἐν σελ. 245, εἶναι ἡμιβόρειον.
- Φθιώτις καὶ Φωκίς.* N. Χαλκιοπούλου, De sonorum affectationibus, quae percipiuntur in dialecto neoclorica (ἐν Curtius Studien V σ. 339 κέξ. Πραγματεία ἀπηρχαιωμένη καὶ μόνον διὰ τὸ ἐν αὐτῇ γλωσσικὸν ὕλικόν χρήσιμος καὶ δὴ μετὰ βάσανον τῆς φωνητικῆς ἀποδόσεώς του).
- Βοιωτία.* A. Heisenberg, Dialekte und Umgangssprache κλ. σ. 8 33 κέξ. (ὀλίγα περὶ τοῦ ἰδιώματος τοῦ παρὰ τὴν Λεβάδειαν Περαχωριῶν).
- Ἡπειρος.* Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τοῦ δυναμικοῦ τοισμοῦ ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου. Θεσσαλονίκη 1915.
- Περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου ('Αφιέρ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 176 κέξ.)
- Περὶ τοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἐν Ἡπειρῷ ὀμιλουμένη ('Αθηνᾶς ΛΓ' σ. 61 κέξ. Ἐν ἀρχῇ προτάσσεται βραχεῖα ἐπισκόπησις τῶν ἡπειρωτικῶν ἰδιωμάτων. ¹⁾
- Θεσσαλία.* A. Τζαριζάνου, Περὶ τῆς συγχρόνου θεσσαλικῆς διαλέκτου. Ἀθήναι 1909.
- Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν κλίσιν τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ (ἐν

---

¹⁾ Περὶ τοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Ἡπειρῷ Σαρακατσαναίων νομάδων εἰδικὴν μελέτην θέλει ἐκδώσει, ὡς εὐχαριστῶς πληροφοροῦμεθα, προσεχῶς ὁ Δανὸς γλωσσολόγος κ. C. Høeg.

Τεσσαρακονταετ. Κόντου σ. 217 κέξ. Ἡ ἐν Ἀθηνᾶς ΚΕ' σ. 65 κέξ. πραγματεία τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «Περὶ τῶν ὄριων τῆς ἀνομοιώσεως ἐν τῇ νέᾳ βορειοελληνικῇ» ἀναφέρεται γενικώτερον εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα.

Μακεδονία. Εὐθ. Μπουγιῶνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελθεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ (Ἀρχεῖα Συλλόγου «Κοραῆ» Ἀθῆναι 1892).

Α. Παπαδοπούλου, Περὶ τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων Ἄθω καὶ Χαλκιδικῆς (ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σ. 362 κέξ.).

Θράκη. Στ. Κυριακίδου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις (εἰς τὸ ἰδιώμα Κομοτινῆς ἢ Γκιουμουλτζίνας), ἐν Λαογρ. Β' (1910) σ. 427 κέ.

— Γλωσσογεωγραφικὰ σημεῖωματα ἐκ Δ. Θράκης, ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σ. 362 κέξ.

Στ. Ψάλτη, Θρακικά ἢ μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς πόλεως Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Ἀθῆναι 1917.

P. Kretschmer, Zum Dialekt von Steimachos (Ἀρχεῖρ. εἰς Χατζιδάκι σ. 135 κέξ. Τὸ ἰδιώμα εἶναι ἡμιβόρειον, ὡς καὶ τὸ τῆς Σκύρου, τὸ τῆς Λήμνου, Σ. Ἐκκλησιῶν κ. λ.).

Μ. Ἀσία. I. Χαριτωίδου, Περὶ τῆς Λιθισιακῆς διαλέκτου. Τραπεζοῦς 1911 (τὸ ἰδιώμα ἡμιβόρειον, ἀλλὰ διάφορον τῶν ἀνωτέρω ἰδιωμάτων).

Σημ. Διὰ τὴν μελέτην τῆς αἰτωλικῆς διαλέκτου, ἐλλείπει εἰδικῆς πραγματείας, δύνανται νὰ χρησιμεύσουν τὰ ὑπ' ἀριθ. 341 καὶ 386 χ/φια τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, ἐν οἷς περιέχονται γλωσσάρια ἐκτενέστατα καὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καταρτισθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Λουκοπούλου καθὼς καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ ἰδίου δημοσιευθεῖσαι λαογραφικαὶ συλλογαὶ ἐν Λαογρ. Α' σ. 696. Β' σ. 385-398. Δ' σ. 36-41. 414-451. Η' σ. 14-66. Περὶ τοῦ ἰδιώματος Κυθωνίων τῆς Μ. Ἀσίας πρβλ. χ/φον 223 τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, ἐν ᾧ Γραμματικὴ τῆς ἐν Κυθωνίαις ὁμιλουμένης ὑπο Γ. Σακκάρη. Γραμματικὴν δὲ τοῦ ἰδιώματος Λευκῶν τῆς Πάρου θέλει δημοσιεύσει, ὡς πληροφοροῦμαι, εἰς τὸν Ζ' τόμ. τοῦ Λεξικογρ. Ἀρχείου ὁ κ. I. Κακριδῆς.

Β'. Νότια ἰδιώματα.

Κέρκυρα. Γ. Σαλβάνου, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν ἐν Κερκύρα Ἀργυράδων. Ἀθῆναι 1918.

Παξοί. Μ. Λένδια, Περὶ τῆς ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν Παξῶν ῥηματικῆς καταλήξεως -οιον (= -ομαι καὶ -ομε), ἐν Ἀθηνᾶς ΛΓ' σ. 133 κέξ.

Κεφαλληνία. Π. Λορεντζάτου, Ἀνάμειξις (ἦτοι περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἰταλικῆς καὶ δὴ τῆς βενετικῆς διαλέκτου εἰς τὸ ἰδιώμα τῶν Κεφαλλήνων. Ἐν Ἀθηνᾶς ΙΓ' σ. 189 κέξ.).

— Τὰ σύνθετα ἐν τῷ κεφαλλ. ἰδιώματι (Ἀθηνᾶς ΚΕ' σ. 209 κέξ.).

— Διαλεκτολογικὰ (ἦτοι περιγραφὴ τῶν κυρίων φωνητικῶν καὶ μορφολογικῶν χαρακτήρων τοῦ κεφαλληνιακοῦ ἰδιώματος. Ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. ΙΓ' σ. 32 κέξ.).

— Κεφαλλήνων ὀνόματα (Λαογρ. Β' σ. 27 κέξ.).

Ζάκυνθος. Κ. Γιαννοῦσου, Συμβολὴ εἰς τὴν Γραμματικὴν τοῦ ζακυνθίου γλωσσικοῦ ἰδιώματος (Ἀθηνᾶς ΚΕ' σ. 199 κέξ.).

Ἀθῆναι, Αἴγινα, Μέγαρα, Κύμη κλ. Α. Θυμῆ, Μελέτη περὶ τῆς σημερινῆς ἐν Αἰγίνῃ λαλουμένης διαλέκτου (Ἀθηνᾶς Γ' σ. 95 κέξ.).

Γ. Χατζιδάκι, Περὶ τῆς Μεγαρικῆς διαλέκτου καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἰδιωμάτων (Ἐπιστημ. Ἐπερ. ΙΒ' σ. 1 κέξ.).

- Β. Φάβη*, Γλωσσικά ἐπισκέψεις ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἰδίωμα Ἀδωναρίου καὶ Κονιστρῶν. Ἀθήνα 1911.
- Α. Ἀλεξάνδρη*, Δοκίμιον περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆ Κύμης καὶ τῶν περιχώρων. Ἀθήνα 1894.
- Πελοπόννησος.** *Φ. Κουκούλι*, Οἶνοντιακά. Χανία 1908. (Ἀπὸ σ. 161 κέξ. Γραμματικὴ τοῦ ἰδιώματος τοῦ ἐν Λακεδαίμονι δήμου Οἰνοῦντος).
- Σημ.* Διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἰδιώματος Βουρβοῦρων τῆς Κυνοῦρίας δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ ὑπ' ἀριθ. 349 χ/φον τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, ἐν ᾧ περιέχεται ἕκτενές γλωσσάριον, ἀπὸ δὲ σ. 352-416 καὶ γραμματικὴ τοῦ ἄνω ἰδιώματος, συνταχθεῖσα ὑπο τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Κ. Γουμίου, διὰ δὲ τὸ ἰδίωμα τῆς Μάνης αἰ πλουσιώταται καὶ καλὰ λεξιλογικὰ καὶ λαογραφικὰ συλλογαὶ τοῦ Κ. Νεστορίδου (χ/φα τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθ. 46. 289. 299. 300. 301. 302. 387).
- Κυκλάδες.** *Α. Thum̄b*, Der Dialekt von Amorgos (IF. II (1893) σ. 64 κ ξ.)
Φ. Κουκούλι, Γλωσσικά ἐκ Κύθνου (Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σ. 271 κέξ.).
- Σημ.* Περὶ τῆς φωνητικῆς τοῦ ἰδιώματος τῆς Ἄνω Σύρου ἴδε τινὰ παρὰ *J. Pido*, Νεοελλην. Παραμῦθια. Copenhagen 1877 σ. IX κέξ., περὶ δὲ τοῦ τῆς Νάξου παρὰ *I. Ψυχάσι*, Essai de grammaire historique. Sur le changement de λ en ρ devant les consonnes en grec ancien, médiéval et moderne (= Mémoires orient. Paris 1905 σ. 291 κέξ.). Διὰ τὴν μελέτην τῶν ἰδιωμάτων Ἄνδρου, Τήνου, Σύρου, Μυκόνου, Σίφνου, Σερῖφου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὰ ἕκτενῆ καὶ μετὰ πάσης ἀκριθείας καταρτισθέντα ἀνεκδοτὰ γλωσσάρια τοῦ κ. Ι. Βογιατζίδου (= χ/φα τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθ. 338. 339. 340. 361. 370. 379. 380. 406), διὰ δὲ τὸ τῆς Κιμῶλου θέλει δημοσιεῖσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς προσεχές, ὡς πληροφοροῦμαι, τεῦχος τῆς Ἀθηνᾶς σύντομος Γραμματικὴ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ὀμιλουμένης.
- Χίος.** *H. Pernot*, Phonétique des parlers de Chio. Paris (?) 1907.
 — Linguistique et migrations (ἐν Ἀφιερώμ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 126 κέξ.)
 — Remarques sur quelques formes invariables dans le dialecte de Chio (Λογογρ. Ζ' σ. 292 κέξ.).
- Κ. Ἀμάντου*, Γλωσσικά ἐκ Χίου (Λογογρ. Ζ' σ. 335 κέξ.).
Σ. Βιον, Χιωτὰ γλωσσικά. Χίος 1920.
- Κρήτη.** Ἐν ἑλλείψει ἄλλης πραγματείας πρὸς *Γ. Χατζιδάκι*, Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἐρωτοκρίτου (ἦτοι τοῦ ἰδιώματος τῆς Ἀνατολ. Κρήτης), ἐν «Ἐρωτοκρίτου» ἐκδ. Ξανθοῦδιδου σ. 458 κέξ.

Γ'. Νοτιοσποραδικὰ — Κυπριακά.

K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden. Wien 1908.

Γ. Χατζιδάκι, Περὶ τῆς Ἰκαρίας διαλέκτου, (ἐν ΜΝΕ, Β' σ. 396 κέξ.).

Mondry Beaudouin, Etude du dialecte chypriote moderne et médiéval. Paris 1884.

Σ. Μενάρδου, Φωνητικὴ τῆς διαλέκτου τῶν σημερινῶν Κυπρίων (Ἀθηνᾶς Γ' σ. 145 κέξ.).

— Ἡ γενικὴ κατὰ Κυπρίους (Ἀθηνᾶς Η' σ. 435 κέξ. 462 κέξ.).

— Γαλλικὰ μεσαιωνικὰ λέξεις ἐν Κύπρῳ (Ἀθηνᾶς ΙΒ' σ. 360 κέξ.).

— Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων (Ἀθηνᾶς ΙΓ' σ. 257 κέξ.).

— Κυπριακὴ Γραμματικὴ (Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Θ' σ. 131 κέξ.).

Χρ. Πανιελίδου, Κυπριακὸν γ' φων (ἀπὸ σ. 141 κέξ. συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κυπρίας διαλέκτου).

— 'Ετυμολογικά καὶ φωνητικά (Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σ. 116 κέξ.).

Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Μικρὰ Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς Κυπρίας διαλέκτου (ἐνθ. ἀν. σ. 72 κέξ.).

Μ. Δένδια, Περὶ τῶν ἐν τῇ Κυπριακῇ ζήμάτων ἐκ τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γαλλικῆς ('Αθηνᾶς ΛΓ' σ. 142 κέξ.).

Σημ. Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρου κυπριακῆς διαλέκτου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἡ πραγματεία τοῦ G. Meyer, Il dialetto delle cronache di Cipro di Leonzio Machera e Georgio Bustrona, ἐν Rivista di filologia IV σ. 255-286.

Δ'. Ποντικά — Καππαδοκικά.

Δ. Οἰκονομίδου, Lautlehre des Pontischen. Leipzig 1908.

— Φαινομενικαὶ τινες ἀντινομίαι ἐν τῇ φωνητικῇ τῆς ποντικῆς διαλέκτου (Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σ. 51 κέξ. — Ἀθηνᾶς ΚΘ' παράρτημα Πρῶλ. καὶ Λεξικογρ. Ἀρχ. Ε' σ. 188 κέξ.)

— Τὰ εἰς -ā θηλυκὰ παροξύτονα τῆς α' κλίσεως οὐσιαστικά ἐν τῇ ποντικῇ διαλέκτῳ ('Αφιέρ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 201 κέξ.).

Γ. Χατζιδάκι, Ποντικά, ἐν Πεντηκονταετηρίδι τοῦ Φιλ. Συλλ. Κ/πόλεως σ. 263 κέξ.)

— Περὶ τῆς ποντικῆς διαλέκτου καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀνολογικῶν σχηματισμῶν. ('Επιστημ. Ἐπετηρ. Η', Μέρ. 2ον σ. 1 κέξ. πρβλ. καὶ IF. XXXI σ. 245 κέξ.).

Μ. Deffner, Die Infinitive in den pontischen Dialekten (Monatsbericht d. k. Preuss. Akad. d. Wiss. 1877 σ. 191 κέξ.).

Α. Παπαδοπούλου, Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἔθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος. Ἀθῆναι 1919 (ἀπὸ σ. 89 κέξ. βραχεία περὶ τῶν ποντικῶν καὶ καππαδοκικῶν ἰδιωμάτων).

Ε. Κούση, Τραπεζουντία διάλεκτος (ἐν «Πλάτωνος» τόμ. Ε' Θ').

Β. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor. Cambridge 1916.

Ε'. Ἰταλιωτικά.

Γ. Morosi, Dialetti Romaiici del mandamento di Bova in Calabria (= Archivio glottol. Ital. IV. Roma 1874. Ἐν παραρτήματι ἀπὸ σ. 93 κέξ. περὶ τοῦ ἰδιώματος τοῦ Cardeto Ἰδ. καὶ Γ. Χατζιδάκιν, ΜΝΕ, Β' σ. 480 κέξ.).

— Studi sui dialetti greci della terra d'Otranto. Lecce 1870.

Α. Pellegrini, Il dialetto greco-calabro di Bova. Torino-Roma 1880.

Γ. Rohlf's, Scavi linguistici in Calabria (= Rivista critica di cultura calabrese, anno II, fasc III.).

— Una lingua che se ne va (= Eolkiore, anno X, n° 1.)¹⁾.

Ζ'. Τσακωνική.

Περὶ τῆς διαλέκτου τῶν συγχρόνων Τσακῶνων, ἀπομονωθεῖσης ἐνωρίτατα ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἰδιωμάτων, πρβλ.

¹⁾ Ὁ Rohlf's κυριακονεύζει πρὸ τινος, ὡς εὐχαρίστως πληροφοροῦμεθα, ἔκτενῇ μελέτην περὶ τῶν ἰταλιωτικῶν ἰδιωμάτων, κατόπιν μακρᾶς ἐπιτοπίου ἐρεῦνης, ἧς ὁ πρῶτος καρπὸς εἶναι αἱ ἀνωτέρω δύο πραγματεῖαι.

- G. *Deville*, Etude sur le dialecte tsaconien. Paris 1866.
 M. *Deffner*, Tsakonische Grammatik. Berlin 1881 (φωνητική).
 H. *Pernot*, Notes sur le dialecte tsakonien (=Revue de Phonétique IV, fasc II).
 C. *Scutt*, The tsakonian dialect. I. (ἐν Annual of the British school at Athens XIX σ. 133 κέξ.). II (ἐνθ. ἄν. XX σ. 18 κέξ. Τσακωνικά κείμενα μετὰ πιστῆς φωνητικῆς ἀποδόσεως).
 Γ. Χατζιδάκι, Περί τῆς προφορᾶς τοῦ υ ὑπὸ τῶν ἀρχαιότερων καὶ τῆς τοῦ ω ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Λακωνίων (ἐν Γλωσσολ. Μελετ. Α' σ. 550 κέξ.).
 Σημ. Πρὸ βλ. ἔτι M. *Deffner*, Zakonisches ἐν Monatsb. d. K. Akad. d. Wiss. zu Berlin. 1875 σ. 1-30 καὶ 176-195 κ.λ. κ.λ. M. Schmidt, Das Zakonische, ἐν Curtius Stud. III σ. 347 κέξ., ἐνθα προτάσσεται βιβλιογραφία καὶ ἄλλων παλαιότερων περὶ Τσακωνικῆς μελετῶν. E. Schwyzer, ἐν Ἀφιερώμ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 82 κέξ.

Z'. Συνθηματικά ἰδιώματα.

- M. Τριανταφυλλίδου, Τὰ «νιόρτικα» τῆς Εὐρυτινίας. (Λαογραφ. Ζ' σ. 243 κέξ.).
 Α. Σάροου, Περί τῶν ἐν Ἠπειρῷ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ συνθηματικῶν ἰδιωμάτων (Λαογραφ. Ζ' σ. 521 κέξ.).
 Ι. Βογιατζίδου, Περί τῆς συνθηματικῆς γλώσσης τῶν ἀρτοποιῶν τοῦ Ζαγορίου Λαογραφ. Η' σ. 152 κέξ.).

Πλείστα φωνητικῶν, μορφολογικῶν κ.λ. φαινόμενα τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων ἐρμηνεύει ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις ἐν τοῖς διαφόροις ἔργοις του, ἰδίᾳ ἐν τῇ *Einleitung, Γλωσσολογικαῖς Μελέταις Α', Μεσαιων. καὶ Νέοις Ἑλληνικοῖς* = ΜΝΕ, Α'-Β', προσέτι δὲ ἐν ταῖς πολυαριθμοῖς πραγματείαις του ταῖς ἐγκατεσπαρμέναις ἐν τῇ «*Ἀθηνᾶ*», τῇ «*Ἐπιστημονικῇ Ἐπιτηρίδι*», τῷ *Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ*», τῇ «*Glotta*», ΚΖ., ΒΖ. κ.λ.κ.λ., τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητον καὶ πολύτιμον βοήθημα διὰ πάντα θέλοντα νὰ μελετήσῃ ἐπιστημονικῶς τὰ ποικίλα νεοελληνικά ἰδιώματα. Χρήσιμα ἀσάυτως διὰ τὰς ἀνωτέρω μελέτας εἶναι καὶ τοῦ Α. *Thum*, Handbuch der neugriech. Volkssprache² Strassburg 1910 καὶ Grammatik d. neugriech. Volkssprache (Sammlung Göschen) Berlin - Leipzig 1915 ἐν ᾧ ἀπὸ σελ. 76 κέξ. βραχεῖα ἐπισκόπησις τῶν νεοελληνικῶν διυλέκτων μετ' ἀνιγγραφῆς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τῶν). Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σχέσιν διαφόρων ἰδιωμάτων πρὸς ἄλληλα πρὸ βλ. ἰδίᾳ Π. Λορενζάτου, Συμβολὴ εἰς τὴν διαλεκτολογίαν (ἐν Ἀφιερώμ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 60 κέξ.). R. *Dawkins*, Cyprus and the Asia Minor dialects of Asia Minor (ἐν Ἀφιερώμ. εἰς Χατζιδάκιν σ. 42 κέξ.) καὶ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ κ. Κ. Ἀμάντου, Γλωσσικά ἐκ Χίου (Λαογραφ. Ζ' σ. 335 κέξ.). Διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων χρήσιμος εἶναι, ἐκτός τῶν ἀνωτέρω σημειωθεισῶν μελετῶν, καὶ ἡ πραγματεία τοῦ P. *Wahrmann-Lamberg*, Prolegomena zu einer Geschichte d. griechischen Dialekte im Zeitalter des Hellenismus. Programm Wien 1906/7, ἣν δὲν ἠδυνήθην νὰ χρησιμοποιήσω διὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνωτέρω πραγματείας μου.

Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Συντάκτης τοῦ Ἰστορ. Λεξικοῦ